

Autorytety

Władysław Szafer (1886–1970)

KRYSTYNA GRODZIŃSKA

Władysław Szafer był wybitnym polskim botanikiem XX wieku, jednym z najbardziej znanych poza granicami kraju, znakomitym nauczycielem i wychowawcą kilku pokoleń, urodzonym popularizatorem nauki, utalentowanym organizatorem życia naukowego w Polsce, nieocenionym działaczem społecznym na polu ochrony przyrody.

Władysław Szafer urodził się 23 lipca 1886 roku w Sosnowcu; egzamin dojrzałości uzyskał w gimnazjum im. S. Konarskiego w Rzeszowie (1905). Studia botaniczne odbył na Uniwersytecie Wiedeńskim (1905–1908) i Uniwersytecie Lwowskim (1908–1909), na którym rozpoczął karierę naukową pod kierunkiem M. Raciborskiego (1910 doktorat). Studia z zakresu gleboznawstwa uzupełniał na Akademii Ziemiańskiej w Wiedniu (1910–1911), a leśnictwa – na Uniwersytecie w Monachium (1911–1912). W 1912 roku objął stanowisko profesora w Wyższej Szkole Lasowej we Lwowie. Lata I wojny światowej przeżył w armii austriackiej jako bakteriolog polowy i hodowca roślin leczniczych na plantacjach (1914–1917). Po zwolnieniu ze służby wojskowej został powołany w 1917 roku na stanowisko profesora na Uniwersytecie Jagiellońskim, dyrektora Instytutu Botanicznego i Ogrodu Botanicznego UJ. W okresie II wojny światowej był głównym organizatorem i rektorem tajnego podziemnego uniwersytetu (1942–1945). W styczniu 1945 roku po uwolnieniu Krakowa spod władzy niemieckiej powrócił do pracy na Uniwersytecie, obejmując swoje przedwojenne stanowiska. Na początku lat pięćdziesiątych współtworzył Polską Akademię Nauk, w jej ramach doprowadził do powołania Zakładu Ochrony Przyrody (1952) i Zakładu (1953) Instytutu (1956) Botaniki w Krakowie. Przez 15 powojennych lat (1945–1960), do czasu przejścia na emeryturę, był profesorem UJ, dyrektorem Instytutu Botanicznego i Ogrodu Botanicznego UJ oraz dyrektorem Zakładu/Instytutu (1956) Botaniki PAN i Zakładu Ochrony Przyrody PAN. Przez kolejne 10 lat – do końca życia – pracował twórczo. Zmarł 16 listopada 1970 roku.

Władysław Szafer był uczynnym o bardzo szerokich zainteresowaniach przyrodniczych. Obejmowały one florystykę, systematykę roślin, geografię roślin, fitosocjologię i paleobotanikę oraz ochronę przyrody i historię botaniki. Jego wpływ na rozwój każdego z tych kierunków był znaczący. W latach dwudziestych wprowadził nową (fitosocjologiczną) metodę badań roślinności, zainicjowaną przez Josias Braun-Blanquet (1884–1980); posługując się tą metodą opracował, wraz z grupą botaników, zbiorowiska roślinne Tatr i pierwsze mapy fitosocjologiczne tego obszaru. W latach trzydziestych XX wieku zastosował w badaniach paleobotanicznych opracowaną przez Lennarta von Posta (1884–1951) metodę analizy pyłkowej oraz zaproponował własną metodę map izopolowych w interpretacji historycznego rozprzestrzeniania się drzew. Stworzył naukowe podwaliny ochrony przyrody w skali światowej.

Profesor Szafer ukształtował krakowską szkołę botaniczną o szerokim profilu naukowym. Już w okresie międzywojennym miała ona zasięg ogólnopolski, była też znana poza granicami kraju. W czasach powojennych

Fot. ze zbiorów prof. Jerzego Staszkiewicza

zapewnił dalszy, szybki rozwój „starym” działom botaniki oraz powstanie nowych kierunków. Równocześnie starał się integrować środowisko botaniczne poprzez wspólne dyskusje na cotygodniowych zebraniach „czwartkowych” i corocznych „wycieczkach instytutowych”, organizowanych w różne regiony kraju.

Dorobek naukowy Władysława Szafera jest ogromny – obejmuje 700 publikacji, w tym 100 prac oryginalnych, kilka dzieł zbiorowych (*Flora polska*, *Rośliny polskie*, *Szata roślinna Polski*, *Ochrona przyrody i jej zasobów*), trzy podręczniki (*Zarys botaniki* z B. Dyakowskim, *Zarys ogólnej geografii roślin*, *Zarys paleobotaniki* z M. Kostyniukiem), kilka książek popularnonaukowych (*Życie kwiatów*, *Kwiaty w nauce i sztuce* z Janiną Szaferową, *Rośliny i zwierzęta* z H. Wojtusiakową), ponad 400 artykułów popularnych, dotyczących głównie ochrony przyrody, historii botaniki i botaników oraz opracowanie naukowe dotyczące „wydajności” publikacyjnej znanych europejskich botaników XIX i XX wieku. Na uwagę zasługują własne wspomnienia z jego długiego życia (*Wspomnienia przyrodnicze*), pisane w czasie ciężkiej już choroby i przekazane do druku w ostatnich dniach przed śmiercią. Są one nieocenionym źródłem do poznania bogatej osobowości Profesora.

Władysław Szafer wielokrotnie wyjeżdżał za granicę; uczestniczył w Międzynarodowych Kongresach Botanicznych (Stany Zjednoczone, Holandia), Międzynarodowych Wycieczkach Geobotanicznych (IPE) (Szwajcaria, Szwecja, ►

► Norwegia, Czechosłowacja, Rumunia) oraz w innych spotkaniach związanych głównie z ochroną przyrody – jego głos w jej sprawach był zazwyczaj rozstrzygający.

Profesor Szafer był cenionym nauczycielem akademickim, jego wykłady gromadziły zawsze liczne grupy studentów, był wymagającym, ale życzliwym egzaminatorem. Wiele czasu poświęcał niezliczonym swoim magistrantom i pracownikom wykonującym pod jego kierunkiem prace doktorskie. Wielu z nich uzyskało później tytuły profesorskie i kierownicze stanowiska na uniwersytetach i w placówkach naukowych w kraju.

Władysław Szafer przypisywał ogromną rolę popularyzacji nauki. Uważał, że tylko tą drogą można poszerzać wiedzę społeczeństwa. Sam napisał liczne artykuły tego typu. Swych pracowników zachęcał, a czasem i przymuszał do takiego działania.

Był utalentowanym organizatorem życia naukowego w Polsce. Piastował wiele funkcji na Uniwersytecie Jagiellońskim (rektor 1936–1938, rektor tajnego uniwersytetu podziemnego 1942–1945, prorektor 1945–1947); w Polskiej Akademii Umiejętności (dyrektor Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego 1945–1952, wiceprezes PAU 1947–1952) i w Polskiej Akademii Nauk (wiceprezes 1957–1959, przewodniczący Krakowskiego Oddziału PAN 1957–1960, członek Prezydium Krakowskiego Oddziału PAN 1952–1968). Był członkiem czynnym PAU (od 1925) i członkiem rzeczywistym PAN (od 1952).

Szczególne miejsce w działalności organizacyjnej Profesora Szafera zajmowała ochrona przyrody. Współtworzył Międzynarodowe Biuro Dokumentacji i Współpracy w Sprawach Ochrony Przyrody, był inicjatorem i przewodniczącym Tymczasowej Komisji (1920), przekształconej później (1925) w Państwową Radę Ochrony Przyrody, delegatem Ministra ds. Ochrony Przyrody Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kierownikiem Biura Ochrony Przyrody w Krakowie (1925–1939, 1946–1949), inicjatorem wydawania i redaktorem czasopism „Ochrona Przyrody” (1920) i „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” (1945). Był organizatorem prężnego ruchu społecznego na rzecz ochrony przyrody o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Propagował idee ochrony przyrody, przestrzegał przed skutkami niewłaściwego do niej stosunku. Walkę o zachowanie jej piękna poprzez tworzenie rezerwatów, parków narodowych, utrzymanie wielowiekowych okazów drzew rozpoczął jako młody doktor w początkach XX wieku, prowadził ją z pełnym zaangażowaniem do końca życia.

Osiągnięcia w działalności na rozlicznych polach i dorobek naukowy zadecydowały o przyznanych mu trzech doktoratach honoris causa (UJ, UMCS, Uniwersytet Karola w Pradze), członkostwach honorowych Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i jej Zasobów – IUCN) i Międzynarodowej Komisji Parków Narodowych w Waszyngtonie oraz członkostwach kilkunastu zagranicznych akademii i towarzystw naukowych. Nazwisko Władysława Szafera

znalazło się też na liście Światowego Funduszu na rzecz Ochrony Dzikich Zwierząt – WWF jako osoby szczególnie zasłużonej na polu międzynarodowej ochrony przyrody.

Profesor Szafer był człowiekiem odważnym. Dowiódł tego w czasie II wojny światowej, odmawiając współpracy z okupantem planującym stworzenie niemieckiej uczelni w Krakowie i powołując do życia uniwersytet podziemny, i na którym zorganizował w nim tajne nauczanie młodzieży. W okresie powojennym, w czasach stalinizmu (lata pięćdziesiąte XX wieku), gdy były narzucane i propagowane teorie Łysenki, publicznie je krytykował. W placówkach będących pod jego kierownictwem zatrudniał osoby więzione w czasach stalinowskich, a także powracające do kraju po kilkuletnich zesłaniach na dalekiej północy ZSRR. Stawał niejednokrotnie przed trudnymi decyzjami, podejmował je przekonany o swoich racjach. Jedną z nich było przystąpienie do współtworzenia z władzami PRL Polskiej Akademii Nauk w miejsce Polskiej Akademii Umiejętności. Przez część członków PAU był ostro z tego powodu krytykowany.

Na cześć Władysława Szafera nazwano 20 nowych gatunków roślin, zarówno współcześnie żyjących, jak i kopalnych, jego nazwiskiem nazwano szereg obiektów geograficznych (m.in. na Antarktydzie), kilka rezerwatów, ścieżek przyrodniczych i pomnik przyrody (dęb w Potulicach), a także ulice w kilkunastu miejscowościach (m.in. w Krakowie). Jest też patronem ponad dwudziestu różnego typu szkół.

W Ogrodzie Botanicznym UJ znajduje się popiersie Profesora Szafera, a w Zawoi-Widłach monument wspólny z Hugonem Zapałowiczem. W 100-lecie urodzin Profesora Szafera Instytut Botaniki PAN został nazwany jego imieniem, a na budynku przy ul. Lubicz 46 – siedzibie Instytutu – została wmurowana tablica pamiątkowa. Został również wtedy wybitny pamiątkowy medal z wizerunkiem Profesora. W hallu Polskiej Akademii Umiejętności przy ul. Sławkowskiej 17 znajduje się tablica pamiątkowa ku czci Władysława Szafera jako zasłużonego działacza ochrony przyrody.

Profesor Szafer był autorytetem naukowym, a także społecznym poprzez działalność na polu ochrony przyrody. Był postacią szeroko znaną w społeczeństwie, szczególnie wielką estymą cieszył się wśród krakowian. Znali go rzesze mieszkańców miasta z Ogródu Botanicznego UJ, po którym chętnie oprowadzał odwiedzających, z odczytów wygłoszonych na różnych forach, a także z codziennej walki o zachowanie zieleni – starych drzew w poszerzającym się obszarowo Krakowie. O wielkości i popularności Profesora świadczyły tłumy zgromadzone na uroczystości pogrzebowej, prowadzonej przed 45 laty przez ówczesnego Kardynała Karola Wojtyłę.

Byłam studentką ostatnich roczników słuchających wykładów Profesora (1952–1956) i jedną z pierwszych osób zatrudnionych w nowo powstałym Instytucie Botaniki PAN (1956). Zachowałam Profesora Szafera w pamięci jako wspaniałego nauczyciela akademickiego, wymagającego, ale życzliwego młodemu dyrektorowi, a także jako już starszego człowieka o dużym uroku osobistym.

KRYSTYNA GRODZIŃSKA

CZŁONEK CZYNNY PAU

Źródła:

- Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 1971, 27, 2, ss. 5–118.
- Słownik biologów polskich, Polska Akademia Nauk, PWN, Warszawa, 1987, ss. 519–521.
- Szafer W.: *Wspomnienia przyrodnika. Moi profesorowie – moi koledzy – moi uczniowie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973, 316 ss.
- Zemanek A.: *Władysław Szafer (1886–1970). Fitogeograf, paleobotanik, współtwórca ochrony przyrody*, [w:] *Sto lat Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1913–2013)*, Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, ss. 241–245.